

Achtentwintig letters

Van Rashid Novaire verscheen eerder

Reigers in Cairo

Maïsroest

Het lied van de rog

Afkomst

Hoogmoed

Zeg maar dat we niet thuis zijn

De vooravond

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos uitgevers via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Rashid Novaire

Achtentwintig letters

Ambo|Anthos
Amsterdam

Deze publicatie kwam tot stand dankzij
een subsidie van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Dit project is mede mogelijk gemaakt door
het AFK (Amsterdams Fonds voor de Kunst)

AFK amsterdams
fonds voor de
kunst

ISBN 978 90 263 7235 3

ISBN 978 90 263 7236 0 (e-book)

© 2026 Rashid Novaire

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining zijn niet toegestaan

Omslagontwerp Suzan Beijer

Omslagillustratie © Jean-Denis Pendanx/Futuropolis/Dist. LA COLLECTION

Foto auteur © Dirk-Jan van Dijk

Ambo|Anthos uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en
verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie
van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier
waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Amsterdam

Iets met ijsberen

Ik liep naar het raam en schatte in dat mijn moeder moed had verzameld om onverwacht aan de deur te komen. Ze staarde met een felle blik naar boven. Ze liep een paar passen naar achteren om beter in het huis naar binnen te kunnen kijken. Nu stond ze aan de rand van de kade. Achter haar hing een nevel over het water – een somber, melkachtig licht. Er was nauwelijks kleur. De wereld die beneden me lag leek leeg, op haar na. Toen ik zag dat ze zwaaide, stapte ik weg bij het raam.

Ik overwoog niet open te doen, maar ik wist dat ze zou blijven bellen terwijl ik in bed wilde lezen. Ik kon wel bedenken waarom ze langs was gekomen. Ik nam de telefoon niet op, luisterde de voicemail niet eens af. Ik had uitgeslapen, was de hele dag nog niet buiten geweest, alleen om 11.10 uur nam ik van de pakketbezorger een boek over het Kattegat aan dat ik had besteld vanuit de kliniek. Ik verzamelde boeken over de nauwe zeestraat waar de Hollanders hun naam aan gaven. Ze lagen in stapeltjes in de kamer. De kamer die één geheel vormde met de keuken. Vanuit de hoge ramen aan de voorzijde keek je uit over de straat waar mijn moeder stond, en aan de andere kant van het vertrek was nog een raam met vitrages, die ik

dichttrok. Ik hield van het donker. Ik had nog maar een paar uur om te werken, daarna werd ik op kantoor verwacht.

Ik stelde me voor dat ik Bettie liet aanbellen, wachten en luisteren, en nog eens aanbellen voor ze bij de buurvrouw zou informeren of ik er was, of ik geluid maakte. Ik kon de pure opgelatenheid die over mijn hele ziel zou neerdalen als ze dat zou doen al voelen. Mijn oog viel op een stapel ongeopende brieven. De meeste post die ik kreeg bestond uit rekeningen. Ik gokte op een betalingstermijn van dertig dagen. Liever concentreerde ik me op een post-it boven mijn bureau, daarop stond: *Iets met ijsberen.*

De zoemer klonk. Mijn lichaam voelde zwaar, alsof het naar de grond werd getrokken. Een hoofdpijn diende zich aan. Ik greep naar mijn slaap.

Achteraf gezien was het mijn troost in die dagen: een zeestraat bestuderen. Soms ervoer ik die troost in dromen. Dromen van een witte kustlijn, zonder verhaal, alleen maar dat gevoel onderweg te zijn, in afwachting.

Bij het aanhoudende geluid van de zoemer liep ik naar de deur. Stil stond ik bij de intercom en hoorde: 'Doe alsjeblieft open Jibril.'

Even was ik blij om haar te horen. Meteen daarna dacht ik aan de verschoven meubelen in huis. De vloerbedekking die was omgekruld omdat ik – ik wist niet precies waarom – in mijn psychose vorige maand een mes had proberen te wrikken tussen de houten planken van de vloer.

Ik plakte een nieuwe post-it tegen de muur. Mijn hoofdpijn trok weg toen ik dacht aan de eerste zin van het boek dat ik wilde schrijven, haastig in mijn vreselijke handschrift neergekrabbeld – wat zei dat toch over me, dat handschrift? – 'Het was een ijsbreker, natuurlijk, die over het Kattegat voer...' Een be-

roerde zin. Maar ik kon niet op een betere komen. ‘Begin dan gewoon met de tweede zin,’ had Kenza gezegd.

Opnieuw ging de zoemer.

‘Mam?’

‘Wat is er?’

‘Het is een troep. Ik kom naar beneden. Niet meer aanbellen.’

‘Laat me die troep maar even zien.’

‘Oké,’ zei ik.

‘Er is iets gebeurd, in Marokko.’

Ik wist niet hoe ik moest reageren. Bettie was te gespannen geweest, bijna in paniek, zoals ze daar beneden stond en me van angst bijna toegrijnsde. Ik aarzelde maar ik koos ervoor mijn moeder niet binnen te laten. Het voelde alsof alles verdampste, de huiskamer, de verhalen die ik schreef, alsof ik was betrapt op mijn verlangen naar werkelijkheid. Natuurlijk moest ik stoppen met werken aan verhalen over het Kattegat en horen wat er aan de hand was. Mijn vader was in Rabat. Ik had geen flauw idee waarom Bettie me niet onomwonden vertelde dat er iets speelde met mijn vader.

Ik wilde even niet aan hem denken dus dacht ik aan Marokko in het algemeen. Ik was er vaker geweest dan ik me kon herinneren. Mijn familie woonde in een wijk binnen de muren van het paleis van de koning in Rabat. Mooie mensen, ze werden in Marokko de *Touarga* genoemd omdat ze rond het paleis werkten. Ze oogden anders, hun huid was vaak donkerder van kleur dan die van de gemiddelde Marokkaan die je in Rabat tegenkwam.

Ik stelde me nu toch voor dat mijn vader in geldproblemen terecht was gekomen. Beschikte hij over zoiets als een creditcard? Al schaamde ik me voor wat ik onlangs had gedaan, ik

voelde de verantwoordelijkheid om hem weer te helpen.

Ik pakte mijn jas en leunde tegen de deurpost. De zoemer bleef uit. Mijn moeder begreep denk ik wel dat het geen zin meer had om aan te dringen. Gauw keek ik in mijn slaapkamer: boven op een rij boeken op een plank stond een foto van mijn grootmoeder, het kwam me voor alsof zij de beschermvrouwe was van mijn vaders reis. Ze leek op hem. Eenzelfde donker, streng gezicht, een trotse maar ook troebele blik. Ik boog voorover om de foto van dichterbij te bekijken. De vertrouwde namen van steden en dorpen in Marokko schoten door mijn hoofd en ontroerden me. Asilah, El Jadida, Chefchaouen. Was zij daar ook weleens geweest of was ze altijd in Rabat gebleven? In gedachten vroeg ook zij me of ik mijn vader nogmaals wilde helpen. Ja, er moest iets spelen met geld. Ik was niet van gisteren. Of was er iets mis met mijn familie? Er werd een beroep op me gedaan en dat maakte me misselijk, zodat ik opgelucht ademhaalde toen er een mooie herinnering bij me opkwam. Ik herinnerde me dat ik ooit had gevraagd aan mijn vader: 'Waarom is mijn familie zo donker van kleur?' Ik was een jaar of negen, tien en was me, na een hit van Ruud Gullit over Zuid-Afrika, als enige bruine kind in de witte klas op de elitaire jenaplanbasisschool in Amsterdam-Noord van kleur bewust.

Mijn vader keek me ernstig aan. 'Omdat wij dienaren van de koning zijn,' antwoordde hij die dag in het restaurant van de Hema.

Dat wist ik. Mijn tante zette de kandelaars naast het bed van koning Hassan de tweede, mijn oom was de koninklijke loodgieter. Mijn nichtje was gaan studeren voor arts, over haar werd gefluisterd dat ze ook de koning zelf van mysterieuze kwalen afhielp.

‘Dienaren zijn toch niet per se zwart?’ vroeg ik aan mijn vader. Ik had in die dagen de gewoonte om door te vragen. ‘En waarom zijn engelen eigenlijk allemaal wit?’ vroeg ik.

Hij lachte. ‘Je stelt goede vragen. Creatief.’

‘Waarom zien engelen er nooit uit zoals jij en ik,’ hield ik vol.

Hij sloeg zijn arm om me heen en zei haastig: ‘Je bent de mooiste jongen van Nederland, met je kroezige haar en donkere huid. We kunnen de engelen niet zien omdat ze geschapen zijn uit licht. Er zijn vast schilderijen met zwarte engelen, maar ik heb ze nooit gezien. Jij bent zo knap, Jibril, jij kunt later elke vrouw krijgen die je wil.’ Zelf was hij in die dagen pasgetrouwd met Fedua uit Marokko.

‘Ik hoef niet veel vrouwen,’ zei ik.

Marouan keek even bezwaard en viste uit zijn zak een tandenstoker, waarmee hij een vuiltje tussen zijn tanden weg peuterde. ‘De engelen gaan je helpen, Jibril.’

‘Het zijn vast niet alleen maar blonde engeltjes,’ zei ik gauw.

‘Nee,’ zei Marouan, en hij kneep even in mijn schouder. ‘Want dat zwarte engeltje ben jij.’

‘Ik wil later geen dienaar worden,’ zei ik nog, en ik herinner me dat hij mompelde: ‘Daarom ben ik naar Holland gegaan.’

Ik schrok wakker uit mijn herinnering. Nu de zoemer niet meer klonk, leek afgesproken dat ik rustig de trap af zou dalen. Pas toen ik de deur openzwaaide, wierp ik een laatste blik op mijn grootmoeder Fatima. Terwijl ik bij die deur stond voelde ik de vreemde aanvechting om haar te beloven goed voor mijn vader te zorgen, zoals zij ooit, vlak voor de scheiding, mijn moeder op een koran had laten zweren dat ze haar man nooit in de steek zou laten. Ik mompelde, probeerde iets te verzinnen om nog tegen haar te zeggen maar besloot toen dat het nu te laat was.

Mijn grootmoeders lippen bewogen ook zacht, maar het was niet zoals in de psychose, toen ik een fotootje van mijn Friese opa in een donut op tafel had gelegd omdat ik wist dat hij van donuts had gehouden. Die dode was echt gaan praten. Ik was de keuken uit gevlucht. Nee, mijn grootmoeder Fatima sprak niet als in een psychose. Het leek alleen maar alsof ze vanaf de foto zei: 'Ga naar beneden. Aan herinneringen heb je nu niets. Je moet weten wat er in Marokko aan de hand is.'

Ik keek nog een keer goed naar haar. 'Je grootmoeder lijkt niet op een Marokkaanse,' zeiden mensen. Hadden ze dat vroeger ook over mijn zwarte vader gezegd?

Terwijl ik de deur dichttrok wilde ik het goedmaken dat ik aanvankelijk niet aan mijn vader wilde denken. In een flits trok zijn leven aan me voorbij, alsof hij stierf en ik in zijn plaats die beroemde laatste dertig seconden aan mijn geestesoog voorbij liet flitsen. Alsof ik me alles wilde herinneren voor ik besloot hem te helpen of niet.

Als enige van de familie was mijn vader naar Europa gegaan. Hij werkte een blauwe maandag in een textielfabriek in Veenendaal en was uiteindelijk in Amsterdam beland, volgde mimelessen bij Rob van Rijn en werd acteur. Hij gaf clownswerkshops in de Melkweg en circus Elleboog, droeg altijd maillots om zijn lange benen, en was bij veel kinderen met een Marokkaanse achtergrond beroemd geworden toen hij elke week een sketch mocht verzorgen voor het migrantenjournaal. Het grote theaterpubliek had hem leren kennen tijdens een opvoering van het stuk *Nathan der Weise* in de Stadsschouwburg. Vroeger vertelde hij me dat journalisten niet goed naar hem luisterden tijdens interviews en hem dan bijvoorbeeld in een stukje in de krant als Surinaamse acteur betitelden. 'Omdat ik donkerder ben dan andere Marok-

kanen die ze kennen.’ Vertelde hij dit soort verhalen toen hij mijn moeder leerde kennen in een bar op het Leidseplein? Ze was gecharmeerd geweest van zijn verhalen en, zo vertelde ze me, van zijn figuur in een maillot, met name van zijn enkels, die haar opvielen toen ze later naar een voorstelling van hem ging in theater Soeterijn. Op dat van die mooie enkels was ze vaak teruggekomen. Iets te vaak, vond ik. Ik had er moeite mee om haar te vertellen dat ze in herhaling viel. Ik gunde haar de herhaling. Maar soms wilde ik zeggen: ‘Mijn vader praat niet tegen me en jij te veel.’

Ze had me altijd verdedigd, zeker in geldkwesties, zoals toen we op Vaderdag door Marouan werden uitgeoeterd omdat we geen cadeautje hadden meegenomen, terwijl hij zelf net de 10.000 gulden die voor mijn studie apart was gezet had besteed aan een bruiloft in Marokko met Fedua.

Hij zei tegen ons: ‘Het is druk. Er is een bruiloft.’

We vroegen hem: ‘Wie gaat er trouwen?’

‘Ik,’ zei hij. ‘Bewaar je Bert en Ernie-platen maar, Jibril.’

Op zo’n moment vertelde mijn moeder hem de waarheid. Ze gaf hem een tegeltje: VADER WORDEN IS EEN GUNST, VADER ZIJN EEN HELE KUNST. Hij spijkerde het tegeltje aan de muur.

Samen met hem keek ik, later, naar de bruiloftsvideo. Ik zag de tafels en de zwarte mensen die apart zaten van de lichtkleurige mensen. Ik zag een land waar ik de geschiedenis niet goed van kende.

Langzaam bewoog ik me naar buiten, naar de hal. Terwijl ik de trap afdaalde besepte ik dat ik Marouan, vlak voor ik opgenomen werd, financieel had geholpen in de hoop meer deel uit te gaan maken van die geschiedenis. ‘Er is iets gebeurd in Marokko,’ had Bettie gezegd. Ik rende door de hal.

Bettie was stevig ingepakt en droeg een propvolle tas over haar schouder, alsof ze kwam logeren. Ze zag er moe uit en taxeerde me van onder tot boven zonder me lang aan te kijken. Ze rook aan me.

‘Ik ben aan het werk. Alles gaat goed,’ zei ik zonder dat ik het van plan was geweest. Het klonk onnozel. Daarvoor was het te vroeg.

‘Waarom deed je net niet open?’ vroeg ze. Haar stem klonk vreemd hoog.

‘Sorry,’ zei ik. ‘Ik had mijn oortjes in. Ik was aan het schrijven.’

‘Mag ik even boven komen?’ Ze keek me recht aan, nu zonder bang te zijn, met een open blik, alsof ze luisterde naar mijn niet-vertelde herinneringen. Ze zei: ‘Ah ja. Je hebt weinig tijd. Maar ik snap niet waarom ik niet naar boven mag. Is daar iemand?’

‘Nee. Ik ben alleen,’ zei ik. ‘Maar sommige spullen staan nog kriskras, zoals het was toen ik terugkeerde.’

‘Het eerste wat je doet als je thuiskomt is toch opruimen? Jibril, we moeten over Marouan praten. Ken jij iets in de buurt?’

We liepen naar de Marokkaanse bakkerij op de hoek van de Van Woustraat. Bettie liep vlak langs de huizen, haar ogen gericht op de grond. Een groep jongens in wijde broeken met zwarte petjes hing rond op de hoek van de Rijnbar. Ze maakten ruimte en lieten ons passeren naar het zebrapad. Iets verderop, voor de deur van een apotheek, zoende een man een klein meisje op haar voorhoofd. Ik moest me ervan weerhouden om naar vreemden te staren. Ik voelde een vreemde opwinding, alsof het verboden was om vragen te stellen. Onzin natuurlijk, ik liet zelf de stiltes vallen waardoor Bettie zich in leek te houden. Even dacht ik aan onze vakanties in de zomer,

wanneer het normaal was dat we 's morgens nog niet wisten waar we 's avonds sliepen. We droegen rugzakken. We waren op een mooie juliavond, ik was negen, via Málaga en Algeciras met de boot naar Ceuta gevaren omdat mijn moeder graag wilde dat ik eens – tijdens de vorige reis was ik twee jaar oud – kennismaaakte met de familie van mijn vader, en Marouan zelf niet in staat was me naar Marokko te brengen. En toen het augustus was, en de duisternis iets eerder inviel, namen we afscheid van mensen die voorgoed bij ons waren gaan horen. We hadden veel gelachen met elkaar en bij het afscheid gehuild. Waarom zweeg Bettie nu terwijl ik met haar door de Van Woustraat liep? Het deed me pijn haar in zo'n slecht humeur te zien.

Buiten stond de bakker te roken. We gingen naar binnen en kozen een tafeltje. Achter de bar maakte een jongen het espressoparaat schoon. Stemmen in een vreemde taal klonken om ons heen. Een kleuter bracht een kopje naar de toonbank. Vanuit een openstaande wc-deur dreef een putlucht in onze richting. Ik veegde een kruimel van tafel, staarde kort naar buiten. De stilte maakte me wantrouwig, misschien was er iets kleins met hem gebeurd in Marokko, dacht ik. Door de etalage zag ik verkeer voorbijglijden, steeds trager, leek het wel, alsof de automobilisten stuk voor stuk probeerden naar binnen te gluren, een glimp van ons gesprek op te vangen. Ik bestelde twee koffie bij de toonbank – voor mijzelf een grote – en twee croissants. Terwijl de croissants op een schoteltje gleden, liep ik alvast met de koffie terug naar Bettie. Ik keek naar haar en het was alsof ik in een roes verkeerde na een lange slaap, het had iets behaaglijks; verdriet waarvan ik voelde dat ik het uitstelde. Ik voelde nog de treurigheid van de opname, de busrit terug naar huis met een bonsaiplantje van de werkplaats

op schoot. Dat verdrietige hart tikte gewoon door en trok zich weinig aan van de opwinding in mijn hoofd. Het lag op mijn tong om te vragen: 'Wat is er dan toch gebeurd met Marouan in Marokko?' maar ik deed het niet. Ik voelde dat mijn moeder dit zorgvuldig had voorbereid en elke stemverheffing was een verstoring waarop ze met smaak wachtte.

'Wat zit je te denken?' Ze pakte mijn hand.

Zowel haar geur als haar aanraking was minder vertrouwd dan anders. Mijn gedachten gingen naar het bezoekuur op de afdeling. Bettie bezocht me elke week. Eén keer samen met Kenza, mijn vriendin die ik al heel lang kende en met wie ik sinds kort ook het bed deelde. Vanaf het begin wilde ik naar huis, maar als ik dat zei was het alsof Bettie en Kenza lachten, meewarig, alsof zij een andere taal spraken, alsof het woord 'huis' in hun taal was vervangen door een mij onbekend, nieuw woord. 'Uw moeder en uw vriendin zijn er,' zei de verpleegkundige. Ik verliet mijn kamer. Een klein stoplicht dat in de deurpost was ingebouwd, sprong op groen. Ik liep door de gang, negeerde het geluid van de man in de andere cel die schreeuwde over buitenaardse wezens. Ik wachtte bij het tafeltje van de Weekbladpers en sloeg de map open. Nieuwe plaatjes. Wehkamp-modellen gluurden naar me. Ze hadden grote witte tanden. Net kleine pianotoetsen. Als ik de toetsen aanraakte kwam er uit de hele catalogus muziek. Ik schoof de map weg. Zo makkelijk trapte ik niet in een aanlokkelijk spel. Tijdens dat bezoekuur vroeg Kenza: 'Waarom ben je ziek geworden? Het was toch juist een leuke tijd?'

'Ook van een leuke tijd kun je ziek worden, heeft de psychiater uitgelegd. Ik denk dat ik gewoon te weinig geslapen heb en te veel gefeest. Het is gewoon een aanleg om psychotisch te kunnen worden.'

Ze begreep het wel geloof ik, ze begon over iets anders, over een schilderij dat werd tentoongesteld in het museum waar ze werkte. Het was van een kunstenaar die ze had ontdekt toen ze samen met mijn vader in Marokko was. Ik had gezwegen. Me geschaamd voor de avond waarop ze bij mij was komen eten en had geconstateerd dat ik ernstig in de war was, het drong door toen ik op de tafel bij het open raam was gaan schreeuwen: ‘Mijn vader heeft me verlaten.’ Wat was dat pijnlijk geweest. Mijn vader had me niet verlaten. Hij was langzaam minder deel van mijn leven gaan uitmaken. ‘Het boterde niet tussen jullie,’ had een vriend van hem onlangs gezegd. Dat was iets heel anders.

‘Ben je aan het dromen?’ De koele stem van Bettie haalde me terug naar de bakkerij.

‘Van De Nieuwe Valerius.’ Mijn antwoord was eerlijk en onomwonden. Ik had ook, net zo eerlijk, weinig ruimte voor wat zich nu in Marokko afspeelde.

Bettie verschoof licht op haar stoel. ‘De laatste keer dat je Marouan sprak, was het toen gezellig?’

‘Nee.’

Ik schoof een eindje van haar weg. Ik had geen behoefte om te versmelten met de kundige blik in haar hardblauwe ogen.

Plotseling, zonder aanleiding, lachten we. Toen zei ze: ‘Marouan is ervandoor.’

‘Dat weet ik. Ik heb zelf dat vliegticket voor hem betaald.’

Muziek van Cheb Hasni klonk vanuit de keuken. Ik dacht dat hier traditionele Marokkaanse mensen werkten.

‘Waar gaat dit over Jibril?’

Ze streelde kort mijn pols en ik herinnerde me dat ze ooit hilde omdat ik een gedicht had geschreven over knokkels op

een hand die waren als vruchtbare eilanden in een roodbruine zee. Ze hield al mijn uitspraken over eigen werk bij. Ook toen ik als twaalfjarige zei: ‘Het lijkt wel of ik al iets weet terwijl ik nog helemaal niets weet.’

Ik fluisterde nu. ‘Ik heb een ticket naar Marokko voor hem gekocht. Je hoort het zo vaak bij manische mensen, mama. Ze gaan spulletjes kopen voor iedereen.’

‘Maar dit is geen spulletje.’

Ik schudde mijn hoofd.

Ze haalde haar schouders op en lachte weer. Een grimmig lachen. ‘Heeft Marouan om dat ticket gevraagd, ja of nee?’ Er lag iets ondoorgrondelijks in haar blik, iets wat ik niet kon duiden.

Zacht zei ik: ‘Nee, maar hij nam het meteen aan, hij wilde naar een lila in het zuiden van Marokko gaan omdat het de sterfdag van zijn biologische moeder was. We liepen samen naar het reisbureau. We lopen nooit samen over straat. Ik weet nog dat we even stopten bij de Etos. Ik hield een tirade over het feit dat ze geen huidkleurige pleisters voor zwarte mensen op voorraad hadden. Ik wilde hoe dan ook iets doen voor hem. Ik weet nog dat ik hem ook vragen stelde over vroeger: “Heb je nou ooit mijn middelbare school gezien?” en “Had je dat niet een keer gewild?” Sentimenteel natuurlijk, maar ik vroeg het hem gewoon.’

Bettie stond op en ging naast me zitten, even begroef ze haar neus in mijn krullen. ‘Schaam je niet voor wat je gedaan hebt. Houd je goede intenties maar in gedachten. Je kon er niets aan doen. Echt helemaal niets.’ Haar stem trilde.

‘Ja. Weet ik.’

Voor het eerst in mijn leven waren er dingen waar ik helemaal niets aan kon doen. Ik herinnerde me de avond dat ik manisch psychotisch werd, ik had het hele huis overhoopgehaald en mijn telefoon in een sloot geworpen. Ik was de grens met Duitsland overgestoken. Weken had ik rondgezworven in het grensgebied. Ik was er een paar keer kort opgenomen. 'U was ontremd, ontregeld en vervloeid,' zei de psychiater achteraf. Al was ik juist ook heel vormvast geweest in een van die ziekenhuizen, waar ik hele dagen in het trappenhuis een Franse film navertelde bij elke trede die ik beklom. Vaak was ik euforisch. Ik was niet de stille man van mijn werk bij de reclasering. Ik danste ontkleed in de gezelschapsruimte als iedereen naar bed was. Als de hulpverleners uit Nederland belden wilde ik niet aan de telefoon komen. Ik wilde niet opgehaald worden met speciaal vervoer naar Amsterdam, ik stak zelf de grens wel weer over. In een supermarkt in Sittard werd ik opgepakt vanwege een yogasessie op de broodafdeling. Ten slotte bracht ik twee maanden door in De Nieuwe Valerius, waarvan twee weken in een isoleercel.

'Hij is vermist,' ging ze door.

'Je bedoelt dat hij in Marokko vermist is?'

'Ik sprak Hammadi. Die heeft hem in Rabat horen weggrijden in de nacht. Daarna heeft niemand meer ook maar iets van hem gehoord.'

'Hoelang al niet?'

'Al langer dan een week.'

'Vertel je me dat nu pas?'

'Ik kon je toch niet overstuur maken terwijl je in die kliniek zat? Je wilde hem dus helpen? En wat is een lila?'

'Een ceremonie, van de Gnaoua. Dat zijn mensen die net als

wij Touarga afstammen van slaafgemaakten uit West-Afrika die door Noord-Afrikanen naar Marokko zijn verhandeld en –

‘Já,’ onderbrak ze me. ‘De Gnaoua ken ik. Al van mijn eerste reizen naar Marokko. Lang voordat jij er was.’ Ze veegde een traan van haar wang. ‘Maar de familie van je vader is niet eens Gnaoua.’

Haar toon ergerde me. Ik glimlachte lief. ‘In onze familie geloven ze zelfs dat zulke spirituele ceremonies niet passen bij een goede moslim,’ ging ik door. ‘Maar Marouan was altijd al anders. Omdat zijn moeder hem als kind mee had genomen naar dat soort dingen. Hij en zij hadden wél ruimte voor het mystieke.’

Bettie boog zich iets naar voren. ‘Was het hem ook een mysterie, denk je, toen jullie dat ticket kochten? Dat er al iets mis was in jouw hoofd? Ik wil begrijpen hoe een man die nooit iets aan jou heeft gegeven opeens een duur ticket kan aannemen van zijn zoon.’

Op het moment dat ik hier iets over wilde zeggen ging mijn telefoon. Kenza.

‘Ben je er vanavond, op het feest?’

‘Ja. Ik ben er, op het feest.’

Mijn moeders ogen vingen de mijne. Ik wist wat ze bedoelde. Ze wilde dat ik het rustig aan deed. Kenza hield het kort.

Ze was vast aan het werk als gids in dat nieuwe museum aan de rand van de stad waar in een van de zalen op de muren de laatste woorden van Goethe stonden geschreven: ‘MEHR LICHT!’ Kenza, zo vertelde ze me vlak voor ik ziek werd, zocht in de collectie altijd naar werken die haar aan de zee deden denken. Ze hield veel van het werk van haar ex-vriend, de kunstenaar Walid Ziani, dat zich op het eerste gezicht liet aanzien voor een verzameling visnetten die vanaf de muur over de